

regulasi pemerintah pada tahun 1922 untuk mengubah sistem pembiayaan mandiri yang telah berjalan sejak *Volksschool* pertama kali diperkenalkan pada tahun 1907, terlihat bahwa pertumbuhan *Volksschool* di wilayah ini mengalami peningkatan yang signifikan. Namun, ketika terjadi krisis ekonomi global yang berdampak pada pengurangan anggaran yang dialokasikan untuk pendidikan secara umum di Hindia-Belanda, perkembangan *Volksschool* di wilayah ini mengalami hambatan yang signifikan.

Ketika perekonomian mulai pulih sekitar tahun 1937, subsidi kembali diberikan kepada *Volksschool*, dan akibatnya, pertumbuhan *Volksschool* kembali berjalan dengan normal. Dengan demikian, gagasan pembiayaan mandiri yang menjadi salah satu konsep penting dalam *Volksschool*, tidak diterapkan sebagaimana rancangan awalnya karena tidak realisasinya rencana tersebut. Faktor pembiayaan atau subsidi dari pemerintah lah yang menjadi faktor yang sangat penting dalam perkembangan *Volksschool* di wilayah Sulawesi bagian Selatan.

DAFTAR PUSTAKA

A. Arsip

Caron, L.J.J.1933. *Memorie van Overgave van het gouvernement Celebes van het Bestuur over het Gouvernment Celebes en Onderhoorigheden*. Den Haag: Nationaal Archief. Inventaris Arsip: NL-HaNA_2.10.39_286.

Centraal Bureau voor de Statistiek. 1922. *Jaar Cijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden Koloniën 1920*. Den Haag: Gebroeders Belifante.

Centraal Kantoor voor de Statistiek. 1927. *Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch – Indië, Jaargang 1926*. Weltevreden: Landsdrukkerij

Centraal Kantoor voor de Statistiek. 1930. *Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch – Indië, Jaargang 1929*. Weltevreden: Landsdrukkerij

F.C. Vortsman.1923. *Memorie van Overgave van het gouvernement Celebes van het Bestuur over het Gouvernment Celebes en Onderhoorigheden*. Den Haag: Nationaal Archief. Inventaris Arsip: NL-HaNA_2.10.39_1083.

Laag, C.H. Ter. 1941. *Memorie van Overgave van het gouvernement Celebes van het Bestuur over het Gouvernment Celebes en Onderhoorigheden*. Den Haag: Nationaal Archief. Inventaris Arsip: NL-HaNA_2.10.39_288.

Mey, M. de (controleur). *Memorie van Overgave van de onderafdeling Pinrang*. Den Haag: Nationaal Archief.

Swaab, J.L.M..1936. *Memorie van Overgave van het gouvernement Celebes van het Bestuur over het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden*. Den Haag: Nationaal Archief. Inventaris Arsip : NL-HaNA_2.10.39_287.

B. Buku

Algemeene Subsidie Regeling Inlandsch Lager Onderwijs met Officieele Toelichting. 1922. Weltevreden: Drukkerij Volkslectuur.

Bosra, Mustari. 2008. *Tuan Guru, Anrong Guru, dan Daeng Guru: Gerakan Islam di Sulawesi Selatan 1914-1942*. Makassar: La Galigo Press.

Brugmans, L. J. 1938. *Geschiedenis van het onderwijs in Nederlandsch-Indië*. Batavia: Wolters

Creutzberg, K.F. dan Hardeman, J .1916. *Het Onderwijs in Nederlandsch Indie*. Batavia: Drukkerij-Korthuis.

Dapartement van Binnenlandsch-Bestuur. 1922. *No. 36/O.E. Het Onderwijs voor de Inlandsche Bevolking*. Weltevreden : Drukkerij Volkslectuur

Handleiding voor de Schoolopzieners in Residenties Celebes en Onderhoorigheden, en Bali, en Lombok. 1940. Makassar: Celebes Drukkerij.

Hartgerink, H.J.H. 1942. *De Staten-Generaal en het Volksonderwijs in Nederlandsch-Indië (1848-1918)*. Groningen: J.B. Wolters.

- Harvey, Barabara Sillars. 1974. *Tradition, Islam, and Rebellion: South Sulawesi 1950-1965*. Tidak Diterbitkan. Disertasi, Cornel University.
- Husain, B Sarkawi .2015.*Sejarah Sekolah Makassar di Tengah Kolonialisme, Pertumbuhan Pers, dan Pembentukan Elite Baru*. Makassar: Inninawa.
- Kartodirdjo, Sartono. 2018. *Pengantar Sejarah Indonesia Baru: Sejarah Pergerakan Nasional (Jilid 2)*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Knaap, Gerrit and Sutherland. 2004. *Monsoon Traders: Ships, Skippers and Commodities in eighteenth-century Makassar*. Leiden: KITLV Press.
- Kuntowijoyo. 2013. *Pengantar Ilmu Sejarah*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- McVey, R. T. 1967. "Taman Siswa and the Indonesian National Awakening". *Jurnal of Indonesia*. (4), 128-149.
- Nasution, S. 1995. *Sejarah Pendidikan Indonesia*. Jakarta: Bumi Karsa.
- Oesman & Yspeert, C. F. 1938. *Pelajaran Bahasa Melajoe Oentoek Sekolah Boemi Poetera*. Batavia: J. B. Wolters.
- Pawiloy,S. dkk. 1981. *Sejarah Pendidikan Daerah Sulawesi Selatan*. Ujung Pandang: Dapartemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Penders, Christiaan Lambert Maria. 1968. *Colonial Education Policy and Practice in Indonesia 1900-1942*. Tidak Diterbitkan. Disertasi, Australian National University.
- Poelinggomang, Edward L. 2004 *Perubahan Politik & Hubungan Kekuasaan Makassar 1906-1942*. Yogyakarta: Penerbit Ombak

Pradadimara, Dias. 2018. *Dibentuknya Negara Kolonial di Sulawesi Bagian Selatan Di Abad Ke-19*. Lensa Budaya. Vol 12(2).

Rede van Directueur van Onderwijs en Eeredients uitgesproken in de Vergadering van den Volksraad van 21 en 22 Juni 1918. Weltevreden: G.Kolff & Co.

Ricklefs, MC.. 2008. *Sejarah Indonesia Modern 1200-2008*. Jakarta: Serambi

Ridha, M. Rasyid. 2009. *Membela Indonesia - Perlawanan Rakyat Luwu Mempertahankan Kemerdekaan*. Makassar: Rayhan Intermedia.

Swantoro, P. Simbolon. Parakitri T.; Pax Benedanto; Robertus Rony Setiawan. 2016. *Dari buku ke buku: sambung menyambung menjadi satu*. Jakarta: KPG (Kepustakaan Populer Gramedia).

Van Hemert, KJ. 1915. *Verzameling Voorschriften Betreffende Het Indlandsch Onderwijs*. Batavia: Landsrukkerij.

Van Niel, R. 1970. *The Emergence of the Modern Indonesian Elite*. The Hague: W. van Hoeve.

Van Zanden, J. L., & Marks, D. 2012. *An Economic History of Indonesia, 1800–2010*. New York: Routledge.

DAFTAR INDEKS

A

AMS, xiv, 40

B

Bahasa Melayu, 53, 92

C

Celebes, ix, xvi, xvii, 26, 27, 29, 34, 50, 53, 54, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 96, 97, 98, 101, 103, 105, 107

H

Hindia-Belanda, viii, xiii, xvi, xviii, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 52, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 75, 88, 90, 92, 93, 95, 110, 111

HIS, xiv, 40, 47, 48

M

Misionaris, xiii

Muhammadiyah, 73

MULO, xiv, 40, 47, 48

P

Politik Etis, 20, 36, 64

S

Sekolah Kelas Dua, 22, 23, 30, 41, 42, 43, 45, 46, 48, 56, 59, 70, 93

Sekolah Kelas Satu, 21, 39, 40

Sulawesi Selatan, xviii, 32, 34, 53, 62, 63, 65, 97, 98

T

Taman Siswa, 90, 91, 98, 100

V

Van Heutz, 38, 42, 43, 44

Vervolgschool, 45, 46, 48, 71, 87, 88

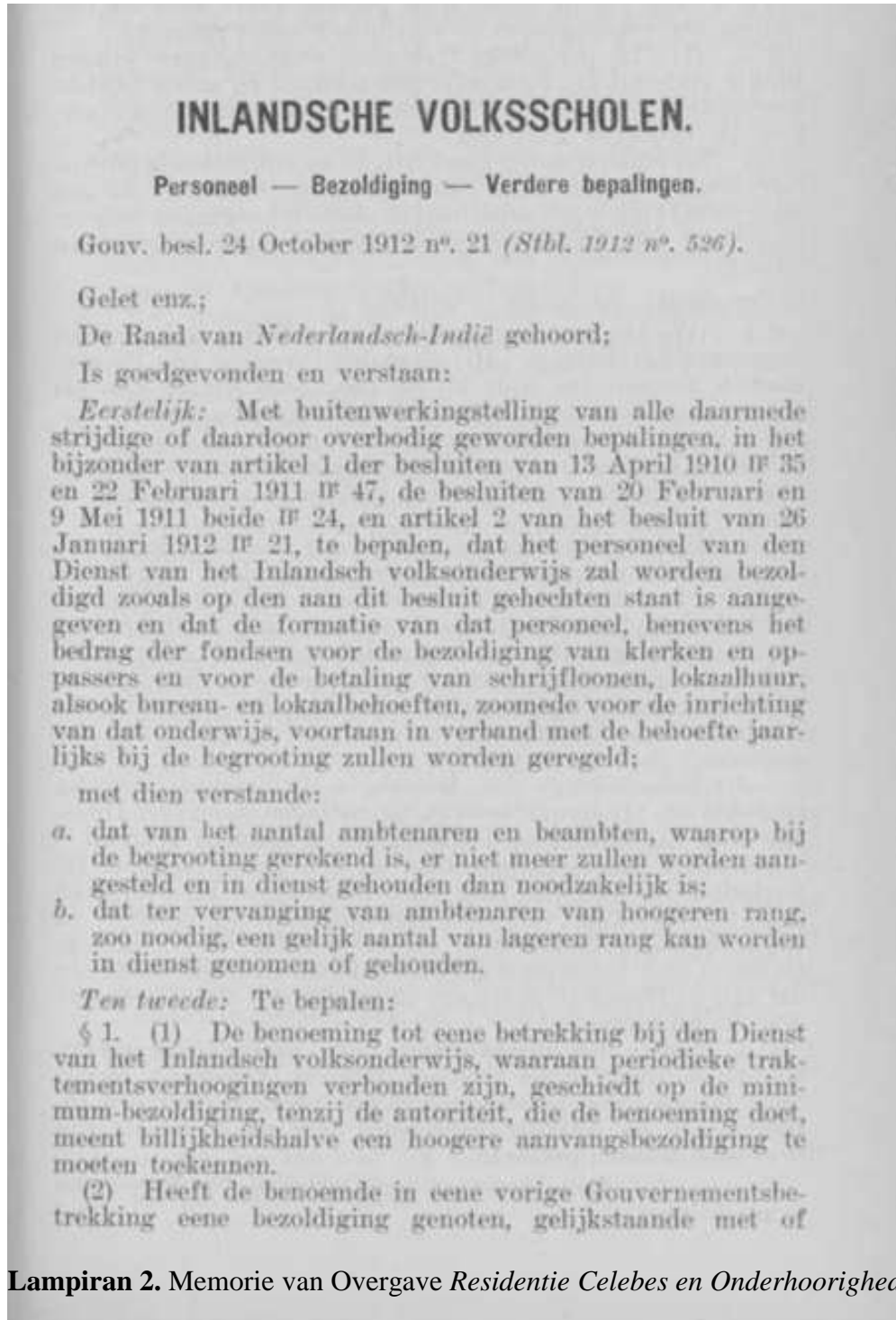
Volksschool, viii, ix, xv, xvi, xvii, xviii, xix, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 101, 102, 104, 106, 108, 113

Z

Zending, 61, 86

LAMPIRAN-LAMPIRAN

Lampiran 1. Ketetapan Pemerintah, 24 Oktober 1912 tentang *Volksschool* (K.J. Van Hemert. *Verzameling van Voorschriften Betreffende het Inlandsch-Onderwijs*)

Lampiran 2. Memorie van Overgave *Residentie Celebes en Onderhoorigheden*

F.C. Vortsman pada Tahun 1924

De

V. E.S. FISHMAN

Memorie van overgave van de
residentie COLONIA DE GUAYAMA
INDIA

AFD. CULT. EN ETHN. ANTHROPOLOGIE
VAN HET
KON. INSTITUUT VOOR DE TROPEN.

Memorie van
overgave van
de details en onder
hoofdingen door
T. C. Dols 1924.

XVII A 30

Lampiran 3. Bagian yang membahas mengenai *Volksschool* (Vortsman, 1924)

I. VOORBEREIKEND ONDERWIJS.

Ter hoofdplaats Makassar is een Vro-
beleschool die op den voet van de bestaande
bepalingen jaarlijks een subsidie ontvangt
van den Lande en toegankelijk is voor kinde-
ren van alle landaarden en godsdiensten.

Maar gelukkig de landaard is de school
gesplitst in een cursus voor kinderen van
Europeanen en met deze gelijkgesteld en
een cursus voor Inlanders en met deze ge-
lijkgesteld.

De school verhoogt zich telken jare
in een grootere belangstelling.

II. HET LAGERE ONDERWIJS.

met een Inl. taal als
voertaal.

a. Volksonderwijs.

Dit onderwijs dat voor de lagere klas-
sen der Inlandsche samenleving volgende
is te achten, heeft zich in dit gewest in
de laatste jaren snel uitgebreid.

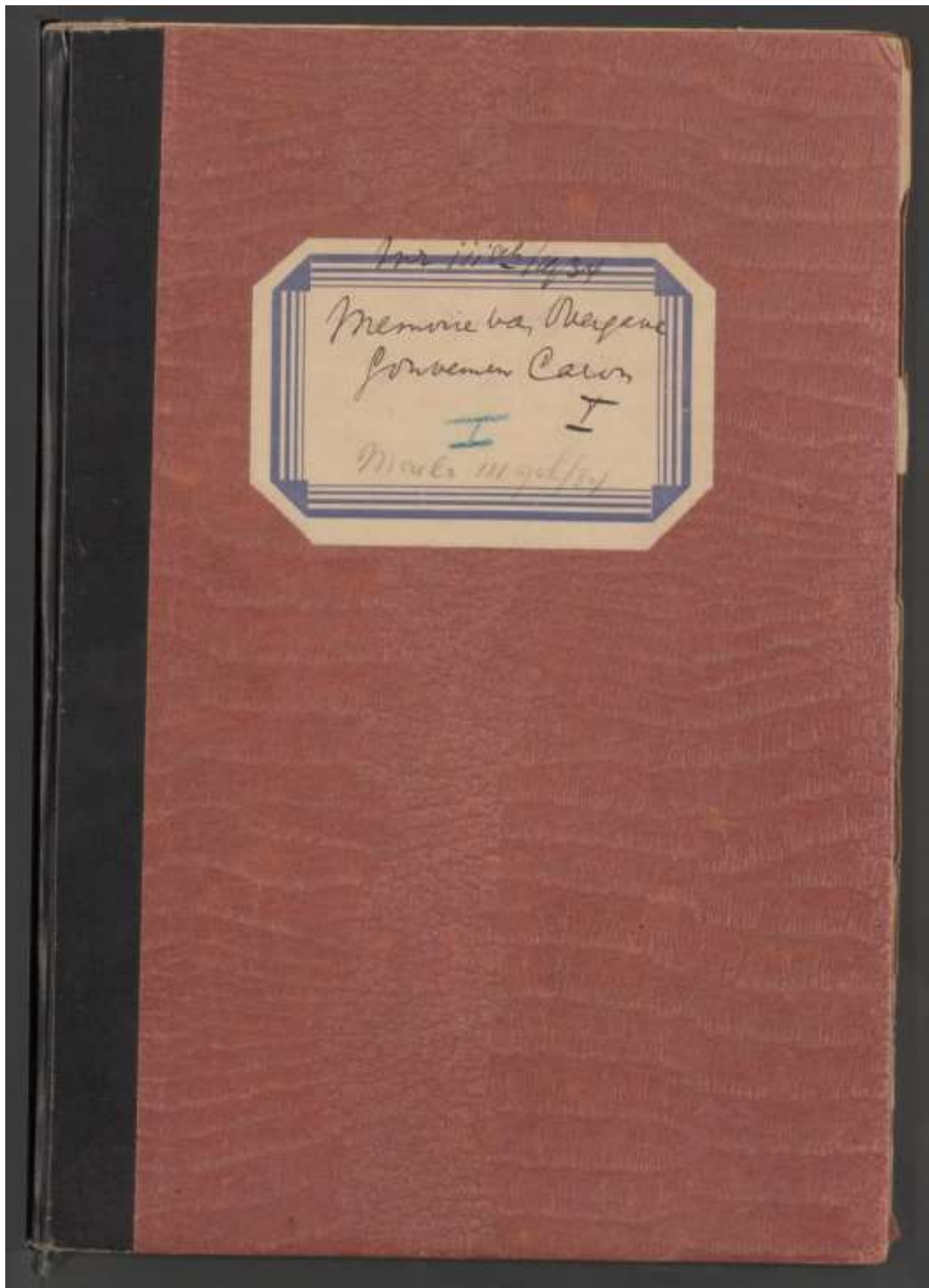
Het volksonderwijs, veel minder duur
en eenvoudiger dan het wijk van de In-
landsche scholen der 2de klas wordt gegeven
is een machtig middel gebleken om het
analfabetisme te bestrijden.

De scholen worden onder leiding van
de bestuursambtenaren door de bevolking zelf
gebouwd en het meubilair door haar vervaar-
digd, waarvoor het benodigde hout uit de
bosschen wordt gekapt.

Alhoewel het voorschrift naar den
plaatselijken Inlandsche bouwtrant inge-
richt soms wat al te letterlijk wordt opge-
vat, worden er toch werkelijk goede school-
gebouwen aangetroffen en is het meubilair
in den regel net en doelmatig.

Het

Lampiran 4. Memorie van Overgave *Residentie Celebes en Onderhoorigheden*
L.J.J. Caron pada Tahun 1933

Lampiran 5. Bagian yang membahas mengenai *Volksschool* (Caron, 1933)

Jonges werden bezoecken gebracht aan verschillende leergangen voor volksonderwijzers, de normaalschool voor inlandische hulponderwijzers te Makassar en de Oavia alhier.

3. Inrichtingen van onderwijs met een ind. taal als voertaal.

Lager Onderwijs.

Op 1 Juli 1933 bestonden in het nieuwe Se. ressort (voorheen het 7e.) Oeloes en Onderhoorigheden:

33 openbare volledige tweedeklassee scholen.

20 " vervolgscholen.

571 " volksscholen.

120 gesubs. Protestantsche volksscholen.

1 " Mohammedaansche volksschool

1 " R.K. volksschool (Raka)

2 " vervolgscholen.

16 ongesubs. volksscholen.

a. Openbare standaardscholen. Gebouwen. Meubilair. Leermiddelen.

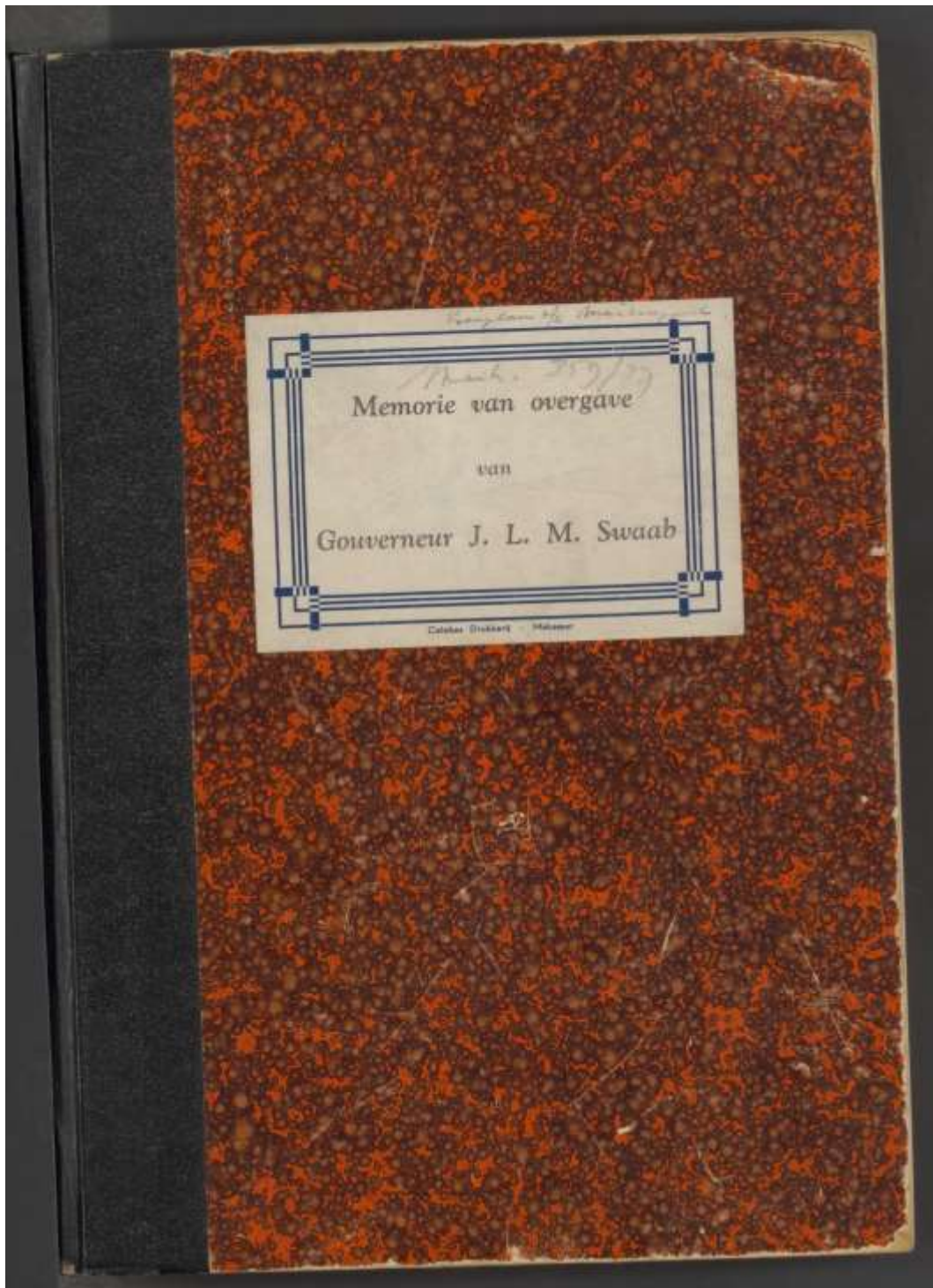
De 53 openbare standaardscholen zijn alle gehuisvest in eigen gebouwen.

De Gouvernementegebouwen zien er over het algemeen goed onderhouden uit; het meubilair is voldoende en voor onderhoud en aanvulling van leermiddelen wordt de noodige zorg gedragen.

b. Leerkrachten.

Aan de standaardscholen zijn behalve Makassarers en Boegineezen nog veel leerkrachten van anderen landward werkzaam, die alleen Maleisch spreken. Deze leerkrachten zijn op scholen, waar Maleisch niet de voertaal is alleen te gebruiken in de 4e. en 5e. klasse.

Lampiran 6. Memorie van Overgave *Residentie Celebes en Onderhoorigheden* J.L.M. pada Tahun 1936.

Lampiran 7. Bagian yang membahas mengenai *Volksschool* (Caron, 1933)

137

Aantal volksscholen op 1 Augustus 1936:

<u>Openbare volksscholen:</u>	
a. in rechtstreeks bestuurd gebied	220
b. in landschapsgebied	355 575
<u>Gesubsidieerde bijzondere volksscholen</u>	
a. Geref. Zendingbond	60
b. Zending der Chr. Geref. Kerken	24
c. Ned. Zend. Genootschap	15
d. Ned. Zend. Vereeniging	13
e. N.N. Missie	1
f. Vereeniging Moehammadijah	1
	114
Totaal	690

Opmerkingen:

1. Het aantal 4-klassige volksscholen bedraagt 7.
2. Drie van de scholen van het Ned. Zend. Genootschap in de onderafdeelingen Malili en Masamba behooren administratief bij dit ressort, doch zijn in verband met de ligging voor het daadwerkelijk toezicht gevoegd bij het ressort van den Plv. Inspecteur te Manado.

Personeel openbare volksscholen.

<u>Hoofden:</u>	
Normalisten	13
Goeroe bantoe biasa	22
Diploma volksond.	517
Ongediplomeerden	23
	575
<u>Hulpkrachten:</u>	
Normalisten	12
Goeroe bantoe biasa	4
Diploma volksond.	231
Ongediplomeerden	39
	286
Totaal	862

In het verslagjaar steeg het aantal ongediplomeerde hulpkrachten van 18 in 1935 tot 39 in 1936.

De uitbreiding van het volksonderwijs noopt er toe wegens gebrek aan gediplomeerden. Onder deze ongediplomeerde nieuw aangestelden zijn

achter

Lampiran 8. Memorie van Overgave Residentie Celebes en Onderhoorigheden C.H. Ter Laag pada Tahun 1941.

Memorie van Overgave
van den Resident van
Celebes en Onderhoorigheden
C. H. ter Laag
daartoe bevoegd bij
Besluit Gouv. Generaal v. Ned. Indië
No 26 Januari 1937 No 24

Bij besluit van de Gouv. Generaal v.
Ned. Indië No 12 September 1941
No 10

Op verzoek en op verzoeken
aanvaardt met ingang van 25 Oct 1941
vervolg en met recht de Gouv. Generaal
v. Ned. Indië te overnemen
onder de handtekening van de
gebe diende, van het Gouv. Generaal v. Ned.
Indië, de Lande bevoegd
ter - ter

Lampiran 9. Bagian yang membahas mengenai *Volksschool* (Ter Laag, 1941)

3.

2/6

II. Openbaar Volksonderwijs.

Vergelijkend overzicht van de aantallen openbare volksscholen in de Residentie Celebes en Onderhoorigheden in de jaren 1937 en 1941

	1937	1941
a. in de gemeente Makassar	8	12
b. in rechtstreeks bestuurd gebied (Landstreek Zuid-Celebes en Salajar)	181	203
c. in Selfbestuursgebied	393	426
Totaal	582	641

Verdeeling der bovenbedoelde volksscholen in het rechtstreeks bestuurd gebied over de verschillende Onderafdeelingen.

Afdeeling	Onderafdeeling	Aantal gemengde volksscholen		Aantal jongensvolksscholen		Aantal meisjesvolksscholen		Totaal aantal volksscholen	
		1937	1941	1937	1941	1937	1941	1937	1941
<u>Makassar</u>	Makassar	18	20	-	-	-	-	18	20
	Maros	26	23	3	2	-	2	29	27
	Pangkadjene	27	26	-	2	-	2	27	31
	Djeneponto-	27	33	-	2	-	2	27	37
	Takalar								
<u>Bonthain</u>	Bonthain	3	5	1	1	1	1	5	7
	Boeloekoemba	23	27	1	1	1	1	25	29
	Sindjai	17	20	1	1	1	1	19	22
	Saleier	27	26	2	2	2	2	31	30
		168	180	8	11	5	12	181	203

Lampiran 10. Laporan Statistik Kerajaan Belanda tahun 1922 (Centraal Bureau voor de Statistiek. 1922. *Jaar Cijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden Koloniën 1920*)

ONDERWIJS VOOR INLANDERS. <i>Enseignement pour indigènes.</i>											33
XIV. VOLKSSCHOLEN (VROEGER DESSA-SCHOLEN). <i>Ecoles du peuple (auparavant de dessa).</i>											
Bron: V. J. O.											
Gewesten. <i>Provincies.</i>	Aantal scholen. <i>Nombre d'écoles.</i>	Aantal leerl. op 31 Dec. <i>Nombre d'élèves (fin de l'année).</i>			Afschrijvingen van leerlingen gedurende het jaar <i>Radiations d'élèves pendant l'année.</i>						
		Jongens. <i>Garçons.</i>	Meisjes. <i>Filles.</i>	Total. <i>Total.</i>	met <i>avec</i>		zonder <i>sans</i>		wegens <i>à cause</i>		
					certificaat <i>certificat.</i>		certificaat <i>certificat.</i>		plaatsing op een govv. school, <i>dans plus, sur une école du Govv.</i> bet. gaau in een betrekking, <i>d'entrée dans une condition.</i> andere redenen. <i>d'autres raisons.</i>		
Java en Madoera.											
Bantam.....	161	7 569	1 185	8 754	1 200	149	2 571	480	87	270	2 694
Batavia.....	60	2 022	205	2 227	214	11	742	89	89	120	622
Preang, Regach.	797	38 700	12 602	51 302	8 474	2 101	9 568	3 594	569	955	11 638
Cheribon.....	245	14 314	1 561	15 875	2 023	237	3 634	517	254	393	3 504
Pekalongan....	341	20 163	1 194	21 357	3 279	130	6 647	431	136	532	6 410
Semarang.....	480	29 251	505	29 756	3 361	19	10 412	249	335	886	9 440
Rembang.....	260	15 810	536	16 346	2 309	36	5 045	243	440	533	4 315
Soerabaja.....	347	17 674	1 806	19 480	2 614	266	4 873	513	431	689	4 266
Madoera.....	82	2 570	181	2 751	297	4	712	79	33	146	612
Pasoeroean....	220	11 663	353	12 016	1 222	13	4 806	242	227	463	4 358
Besoeki.....	122	5 752	101	5 853	660	5	2 313	43	115	244	1 997
Banjoemas....	366	20 662	2 033	22 695	1 859	60	9 740	1 265	313	645	10 047
Kedoe.....	477	33 629	3 233	36 861	3 759	215	15 975	1 966	761	746	16 434
Madioen.....	369	17 222	518	17 740	2 288	32	8 301	366	367	664	7 636
Kediri.....	384	22 312	927	23 239	2 104	43	12 445	595	499	1 366	11 175
Tot. Total 1919	4 710	259 313	26 943	286 256	36 263	3 321	97 784	10 672	4 656	8 652	95 148
Baliengewesten. Provincies extérieures.											
Sumatra West.	497	22 387	5 299	27 686	2 916	586	11 702	2 882	617	798	13 169
Benkoelen....	113	5 783	875	6 658	264	6	1 364	252	82	189	1 345
Lamp. distr....	99	4 008	480	4 488	274	37	1 515	117	116	195	1 321
Palembang....	138	7 478	435	7 913	820	23	2 869	129	268	556	2 174
Djambi.....	82	4 504	813	5 317	570	122	1 255	348	12	130	1 461
Sum. Oest....	21	841	60	901	—	—	119	2	1	3	117
Rionw&onderh	53	2 645	248	2 893	123	2	697	32	46	106	487
Bank e. o.....	111	2 383	194	2 577	78	1	497	51	25	51	472
Borneo West..	43	1 756	86	1 842	54	3	266	8	16	16	242
Borneo Z. O..	70	3 920	256	4 176	194	4	1 493	102	50	111	1 434
Menado.....	19	1 119	271	1 390	17	—	208	55	11	20	232
Celebes.....	67	3 709	144	3 853	67	—	816	36	56	87	709
Terate.....	34	1 514	224	1 738	4	—	513	72	52	15	518
Tot. Total 1919	1 347	62 047	9 385	71 432	5 381	784	23 224	4 086	1 352	2 277	23 681
Tot. N. Ind. 1919	6 058	321 360	36 328	358 088	41 644	4 105	121 008	14 758	6 008	10 929	119 325
1918	5 615	325 631	34 924	360 555	41 513	3 335	110 991	13 998	5 547	11 602	107 840
1917	5 332	329 655	34 420	364 075	36 073	2 539	102 415	12 878	5 811	10 994	98 488
1916	4 912	323 065	31 786	354 851	30 062	1 736	90 930	9 732	6 467	10 583	83 602
1915	4 443	280 833	24 044	310 887	24 675	1 068	88 417	8 560	5 570	11 432	79 775
1914	4 142	261 291	19 385	280 676	16 688	713	82 263	7 505	5 627	11 799	73 342

BIODATA PENULIS

Penulis dengan nama lengkap Muhammad Arfani Ramadhan Taufan Putra lahir di Ujung Pandang, 6 Januari 1999. Penulis merupakan anak kedua dari tiga bersaudara dari pasangan Bapak Achmad Taufan Nurdin dan Andi Ariyani Susanti. Penulis menyelesaikan Sekolah Dasar di SD Negeri Mangkura I pada tahun 2010, SMP Negeri 33 Makassar tahun 2014, SMA Negeri 1 Makassar tahun 2017. Pada tahun berikutnya, yakni 2018 diterima di Universitas Hasanuddin program studi Ilmu Sejarah melalui jalur Seleksi Bersama Masuk Perguruan Tinggi Negeri (SBMPTN).

Selama kuliah di Universitas Hasanuddin, penulis aktif mengikuti organisasi internal kampus. Pada organisasi internal kampus, penulis menjadi pengurus di UKM LDM al-Adab FIB Unhas.

Dalam rangka menyelesaikan pendidikan dan merupakan syarat untuk memperoleh gelar sarjana, penulis melakukan penelitian dengan mengangkat judul skripsi, yakni “Sejarah Perkembangan *Volksschool* (Sekolah Desa) pada Tahun 1907-1941” yang dibimbing oleh Nasihin, M.A. dan Drs. Dias Pradadimara, M.A., M.S.